

ka – se onko salaisuus?) – joka viljelee käsitettä ”naivi realismi”, pitäisi täsmentää termsinä. Samaa edellyttämme Päätoimittajalta nyt.

Älähdimmeko aiheetta?

S. Ridell

V. Pietilä

Selvennykseksi pääkirjoituksen sitaattiin

Pertti Hemánus suvaitsee Tiedotustutkimuksen 3/90 pääkirjoituksessa siteerata allekirjoittaneelta yhden lauseen: ”Todella radikaalisti tähänastisesta poikkeavan todellisuuden kuvittelemine ei onnistu – se nähdään tieteiskirjojen rajoittuneista utopioista” (Tiedotustutkimus 2/90, s. 87). Kontekstistaan irrotettuna sitaatti on valjastettu palvelemaan ties mitä viestinnällisiä tarkoituksia. Niinpä lienee paikallaan palauttaa mieliin min-käläisessä asiakokonaisuudessa lause kirjoituksessani esitettiin.

Kyseessä on antropomorfismikritiikin tyyppinen ajatus, joka koskee sitä, että subjekti on omien historiallisesti kehkeytyneitten rakenteidensa vuoksi kykenemätön käsittämään (tulkitsemaan, ymmärtämään) maailmaa muulla tavoin kuin mitä nuo rakenteet edellyttävät. Näin sci-fi-tekstitkin kuvaavat sitä, millaisia yhteiskunnallisia käytänteitä ja ymmärtämisen institutionaalisia rakenteita kussakin yhteiskunnallis-historiallisessa kontekstissa vallitsee. Tekstit kuvaavat miten maailma tuoloin itsestään selvästi käsitettiin ja myös sitä missä määrin vallitsevat ymmärryksen rakenteet sallivat jonkin uuden kuvittelemista. Esimerkiksi Isaac Asimov antaa säätiötrilogiassaan ymmärtää, että 12000 vuoden kuluttua (sic!) linnunradan keskeisissä maailmoissa luetaan paperille painettuja, aglosaksisia, sensaatioilla mässäileviä sanomalehtiä.

Hemánuksen mainitsemassa kohdassa käsitellään Heideggerin käsitteitä eksistenssi ja Dasein. Näistä ensin mainittu viittaa subjektin menneisyydessä tapahtuneisiin olemistapojen valikoitumisiin, jotka yhä nykyisyydessäkin vaikuttavat subjektiviteettia määräävästi. Menneisyyden valinnat/valikoitumiset asettavat ehtoja tuleville valinnoille ja siten avaavat sen tulevaisuuden,

joka kullakin on mahdollisuuksien maailmana valittavissaan. Tähän mahdollisuuksia avaavaan puoleen viittaa Daseinin käsite. Tämä sama asetelma pätee myös kognitiivisesti. Ymmärtämisen mahdollistavat rakenteet ovat yhteiskunnan historiallisissa vaiheissa kehittyneitä työkaluja, joiden alkuperä on niitä käyttäviltä subjekteilta jo häipynyt tietymättömiin. Nämä ymmärtämisen kulloisetkin rakenteet ovat se pohja, jonka perustalta tulevaisuuden vaihtoehtoja yritetään kuvitella. Ymmärtämisen rakenteet avaavat maailman horisonttina, mahdollisuuksina nähtäväksemme. Ja nämä näköalat pyrkivät siis pääsääntöisesti olemaan vallitsevan kulttuurin rajoittamia, määräämiä, tuottamia.

Erkki Karvonen

dokumentti

Hemánus Vanhasesta

Määrätyt tarkastamaan yht.kand. *Hannu Vanhasen* lisenssiaatintyöksi tarkoittama tutkielma *Kuoleman kuvat* (151 s.) esitän siitä lausuntonani Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan tiedekuntaneuvostolle kunnioittavasti seuraavaa.

1. Tutkielman tavoitteet, sisältö ja luonne

Vanhanen esittää tutkielmansa kolmeksi keskeiseksi tavoitteeksi seuraavat: 1) tarkastella kuvan ja tekstin (sanan) suhteen historiallis-filosofista kehitystä viestinnässä, 2) pohtia valokuvateoreettisesti valokuvan ja valokuvaajan suhdetta kuolemaan sekä 3) selvittää empiirisesä analyysissä katastrofietetiikan ideologiaa eli sitä, kuinka kuoleman kuvat representoituvat kuvajournalismissa (tiivistelmä, s. 1).

Vanhanen ymmärtää kuvajournalismin laajana generänä, laajempänä ilmiönä kuin valokuva on; myös hieroglyfit ja kalligrafia ovat kuvajournalismia siinä mielessä, että ne ovat kuvan ja tekstin synteisiä, joka on yksi tapa määritellä kuvajournalismi.

Tutkielmansa tekijä on *jäsentänyt* siten, että noita eri tavoitteita palvelevat luvut menevät tietyssä mielessä limittäin. Työn rakenne poikkeaa – ehkäpä pakostakin eli siksi että sillä on kolme kunnianhimoista tavoitetta – kaavasta jonka mukaan ensin olisi esiteltävä taustateoria, sitten sen avulla empiria ja lopuksi nivottava ainekset yhteen.

Vanhasen *empirisistä tuloksista* olennaisin sisältyy tiivistelmän viimeiseen virkkeeseen (s. 2), joka kuuluu kokonaisuudessaan näin: ”Piktoraalinen kuvajournalismi on estetismiin taipuvaista ja luomassa kuvaa kuolemasta, joka ei järkytä, vaan luo mielihyvää ja ohjaa näkemään katastrofit viihteellisinä speaktaakkeleina.”

Ajatuksellisenä ja kirjallisena tuotteena Vanhasen tutkielma on persoonallinen ja hän hyödyntää siinä omaa yhä jatkuvaa kuvaajauraansa. Tämä substanssin ja esitystavan persoonallisuuden aste ei kuitenkaan ole vähääkään mullistava aikana, jona henkilökohtaisuudesta on tullut tai ainakin tulemassa ihmistieteellisen tutkimusraportin ihanne; mitään ”toisinaajattelua” se ei siis enää edusta. Myös sana *esseistinen* – niin rasitettu kuin se terminä ja käsitteenä onkin – soveltuu ainakin osaksi kuvaamaan Vanhasen tutkielmaa.

2. Tutkielman arviointia: missä tekijä on vahvoilla

Vanhasen tutkielmasta ei ole vaikea löytää ansioita.

Kuvajournalismin tutkimuksena se on Suomen oloissa *lähes pioneerityö*. Tämä merkitsee, että tekijä ei ole tyytynyt hankkimaan lisensiaatin oppiarvoa helpoimalla tavalla, mikä varmaan olisi ollut jo kalutun aihepiiriin uusi kaluaminen selvien mallien mukaan. Ei näytä ilmeiseltä että Vanhasella olisi Yhdysvalloissa viettämänsä stipendiaattivuodenkaan perusteella ollut käytettävissä työtä ’liikaa’ helpottavia esikuvia; sen sijaan hän on käyttänyt hyvin kyseisen vuotensa pääsemällä sisään kuvajournalismikeskusteluun toisella tavalla kuin varmaan Suomessa olisi ollut mahdollista.

Tekijän *lukeneisuudessa* kuvajournalismin ja sitä koskevan tutkimuksen alueella ei tunnu olevan erityistä huomauttamista, ainakin puheena olevan keskustelun ulkopuolelta ja verraten vähäisellä kuvajournalismin tuntemuksella arvioituna. Hän pystyy myös hyödyntämään lukeneisuuttaan siten, että hänen teoreettinen tekstinsä ei ainakaan kovin pahalla tavalla jää oppikirjamaiseksi, ts. vain eri teorioiden ja ideoiden esittelemiseksi ilman niiden henkilökohtaista kommentointia ja yritystä viedä keskustelua eteenpäin. Ei voitane sanoa Vanhasen olennaisella tavalla kehittäneen sitä – tosin peräti heterogeenistä ja mielestäni myös crittään diffuusia – yleistä teoriaa kuvajournalismista joka kansainvä-

lisesti jo on olemassa, mutta kieltämättä hän on jäsentänyt kyseistä teoriointia omalla luovalla panoksellaan. Esimerkiksi tästä jäsentämisestä käy tutkielman 8. luku Kuvajournalismin ilmaisutasot, jossa ansiokasta on esim. kuvan ja tekstin välisen ”luontaisen jännitteen” (s. 92) pohtiminen.

Mitä taas Vanhasen tekemään *empiriseen työhön* tulee, niin se – siis tiettyjen kuolemaa käsittelevien kuvajournalististen tuotosten analyysi – on metodologisesti ja metodisesti puhdaspiirteistä, jopa pelkistettyä: ”lähilukijana on ollut tutkija itse” (s. 8). Tutkielman empirisen osan keskeiset tulokset, joita edellä jo on esitelty yhden virkkeen lainauksella tiivistelmästä, ovat kiintoisia ja liittyvät keskusteluun ei vain kuvajournalismista vaan journalismista yleensä, nimenomaan sen kyvystä trivialisoida ja latistaa vakavimmatkin asiat, kuten nykyään moni ajattelee.

Vanhasella on myös stilististä taitoa, tutkielma on luettava.

3. Tutkielman arviointia: missä tekijä on vähemmän vahvoilla

Samalla Vanhasen tutkielma antaa aihetta koko joukkoon kriittisiä huomautuksia, joista eräät ovat mielestäni vakavia. Niihin ei kuulu edellä jo mainittu lieväästeinen, ei siis pahalaatuinen, teoreettisia lukuja sävyttävä oppikirjamaisuus.

Sen sijaan ankarallekin arvostelulle on altis se vähäinen tai oikeastaan *puuttuva metodologinen ja metodinen itsereflektio*, joka tutkielmaa luonnehtii. Kuten jo totesin, tutkija on itse uloskoodannut ne merkitykset jotka hän kuoleman kuvista eli täsmällisemmin sanoen kuolemaa käsittelevistä kuvajournalistisista tuotoksista on löytänyt. Ne eivät toki ole perustelemattomia, mutta – myös asiasta tarkastustilaisuudessa käydyin keskustelun jälkeen – on yhä ilmeisempää, että perustelut eivät ole kovinkaan järjestelmällisiä. Voitaisiin ehkä ajatella että pitävän lähiluvun yksi ominaisuus olisi suhteellinen vakuuttavuus, kenties jopa ahaa-elämykset joita tutkijan uloskoodauksiin perehtyminen tuottaa lukijalle. Voin vain vedota omaan tutkielman lähilukukokemukseni (sic!): erityisiä ahaa-elämyksiä ei syntynyt.

Mistä on kysymys? Siitä että Vanhasen keräämä esimerkkiaineisto on ’liian’ helppo uloskoodata toisella, jopa päinvastaisella tavalla. Tehtyäni samat tulkinnalliset operaatiot kuin Vanhanen voisin kirjoittaa edellä lainatun tutkielman tiivistelmän viimeisen virkkeen seuraavaan muotoon: ”Piktoraalinen kuvajournalismi on estetismiin taipuvaista. Se tuntuu myös yrittävän luoda kuvaa kuolemasta, joka ei järkytä vaan luo mielihyvää.

Joissakin tapauksissa kuvajournalismi saattaa operoida jopa viihteellisiksi speaktaakkeleiksi muunnetuilla katastrofeilla. Mutta mikä olennaista, yritys häivyttää pois kuoleman järkyttävyyden ei onnistu hyvin; kuoleman perimmäinen järkyttävyyden työntyy esiin viihteellisten speaktaakkelienkin alta.” Tutkielman kolmesta tarkastajasta toinenkin oli tarkastustilaisuudessa taipuvainen samaan tulkintaan.

Voidaan kysyä kaatuuko Vanhasen tutkielma tähän kahden tulkinnan ristiriitaan. Tietenkään ei. On peruskurssitasen tiedotusoppia tietää ja oivaltaa, että journalistisista tuotoksista uloskoodattavat merkitykset vaihtelevat laajalla asteikolla ja vaihtelu on luonteeltaan ensi sijassa sosiaalista mutta toissijaisesti myös individualistista. Ei ole olemassa ”oikeita” ja ”väärää” uloskoodauksia, vaan korkeintaan paremmin ja huonommin perusteltuja, kaikkien tutkijoiden mukaan tuskin niitäkään.

Vanhasen tutkielman puutteeksi jää, että siinä ei pohdita näitä asioita, siinä tutkitaan merkityksiä mutta ei reflektoida merkitysten tutkimusta. Ongelma nimeltä *tutkijan vs. laajemman yleisön uloskoodaukset/merkitykset/tulkinnat* (eli kumpien tutkiminen on tärkeämpää ja/tai kiintoisampaa) on kuitenkin tieteellisestä keskustelusta tuttu. Viittaa vain kahteen lähteeseen: reseptiotutkija *Rien T. Segersin* teokseen *Kirja ja lukija* (1985), jossa tekijä käy polemiikkia kirjoituspöytä tutkimukseksi leimaamaansa hermencutiikkaa vastaan, sekä *Jana Wahlforssin* artikkeliin *Sosiologia*-lehdessä 4/1989.

Puheena oleva reflektioimattomuus liittyy loogisesti Vanhasen tutkielman yhteen suurimpaan puutteeseen: *käsitteiden määrittelemättömyyteen*. Siitä on poikkeuksia: auran käsite (s. 30) *Walter Benjaminin* mukaan sekä ideologian käsite (s. 97-101) lähinnä *Stuart Hallin* mukaan, käsite jonka avulla tekijä on edes pyrkinyt saamaan empiriiseen analyysiinsä järjestelmällisyyttä, olkoonkin että sen määrittely ei tarkastustilaisuudessa kaikkia tarkastajia tyydyttänyt. Mutta muutoin keskeisetkin käsitteet ovat jääneet määrittelemättä tai edes luonnehtimatta, ne tulevat tekstissä esiin ikään kuin annettuina ja siis ongelmattomina.

Olen tehnyt näistä määrittelemättömistä käsitteistä luettelon, jossa ne esiintyvät siinä järjestyksessä kuin ne ovat haaviini tarttuneet: 1) simulaatio, 2) konkreettinen todellisuus, 3) todellisuus, 4) realismi, 5) realistinen, 6) representaatio, 7) propaganda, 8) maaginen, 9) kuvien ekologia, 10) toisen asteen todellisuus, 11) symbolismi, 12) ”subjektiivinen”, 13) ”objektiivinen”, 14) analoginen, 15) objektivistinen, 16) subjektivistinen, 17) hyperreaalinen, 18) hermencuttinen, 19) fenomenologinen, 20) syntaktinen, 21) referenssi, 22) symbolinen pyrkiminen, fiktiivinen ideaali, 23) metafysinen, 24) draamallinen

nen keino, 25) kulttuuriset ehdot, 26) postmoderni, 27) informatiivinen, 28) informaatio, 29) valistus, 30) dokumentaarisuus, 31) piktoriaalinen, 32) mancerinen, 33) narratiivinen taittotyylä, 34) klassinen kuvajournalismi, 35) merkitys, 36) diskurssi, 37) metakieli, 38) sensaatiomainen, 39) totuus.

En suinkaan tarkoita että tutkijan olisi ritualistisesti määriteltävä kaikki käyttämänsä käsitteet — sehän olisi käytännössä mahdotontakin. Sen sijaan tarkoitan että Vanhasen tutkielmasta ei edes implisiitisti käy ilmi, miten loputtoman vaikeita, paljon keskusteltuja ja samalla ainakin minusta kiehtovia eräät keskeiset esim. tietopilliset peruskäsitteet ja objektiivinen, subjektiivinen, objektivistinen, subjektivistinen jne. ovat. Syventymällä erilaisten ristiin menevien määritelmien vertailun avulla edes muutamaan näistä Vanhanen ehkä olisi päässyt kiinni ongelmiin jotka hän nyt sivuuttaa, esimerkkinä jo mainittu dikotomia tutkijan vs. laajemman yleisön uloskoodaukset/merkitykset/tulkinnat.

Minun on mainittava toinenkin polku jonka kulkemisen Vanhanen on lyönyt laimin. Hän on eittämättä erittäin kiinnostunut kuoleman *kuvista* mutta tuskin niinkään *kuoleman kuvista*, kuvajournalismin ulkopuolisesta todellisuudesta, mitä osoittaa hänen lähdeluettelonsa: sen kymmenellä sivulla mainitaan kokonaista kaksi kuolemaan kohdistuvaa tutkimusta, *Philippe Ariésin* kirja *The Hour of Our Death* sekä *Anssi Peräkyllän* tutkielma *Rajalle, Sairaalakuolessa sosiologian näkökulmasta*, eikä hän tunnu niitäkään hyödyntävän täysimääräisesti. Olematta mitenkään kuolemaan kohdistuvan tutkimuksen asiantuntija voin mainita esimerkinomaisesti kahden kokeneen suomalaisen psykoanalyttikon tutkielmat, *Pirkko Sitalan* lisensiaattityön sekä *Tor-Björn Hägglundin* väitöskirjan *Dying*. Näiden teosten sekä niiden lähdeluetteloiden avulla varmaan avautuisi aivan uusia näkökulmia kuoleman monimuotoisuuteen: vain puhtaan fysiologisesti kuolema saattaa olla samanlainen kaikille, mutta sen sosiaaliset ja psykologiset merkitykset vaihtelevat erittäin paljon. Kuoleman todellisuuden ja kuoleman kuvien yhteyksien pohtiminen olisi saattanut olennaisesti syventää Vanhasen työtä.

Kuoleman todellisuuden moni-ilmeisyys jota Vanhanen ei pohdi liittyy elimellisesti hänen työhönsä. Hän esim. vertailee (s. 75 ja 79) kahden kuvajournalismin suuren nimen *W. Eugene Smithin* ja *Robert Frankin* kuoleman kuvia, yhtä kummaltakin, pelkästään kuvajournalististen tyylisuuntien tai koulukuntien eron näkökulmasta ottamatta huomioon kuvattujen kohteiden eroa. Toisessa on kyseessä ilmeisesti hyvin iäkkään henkilön kuoleminen vanhuudenheikkouteen tai pitkään hivuttavaan sairauteen, toisessa neljän henkilön surma auto-

onnettomuudessa – kuvan pointtina ovat ”pressulla” peitetyt ruumiit.

Totean myös että stilistisestä taidostaan huolimatta Vanhanen on tutkielmaa kirjoittaessaan tehnyt monia kielivirheitä. Muistiinpanoissani olen jopa typologisoinut ne neljään luokkaan. Lyöntivirheidenkin määrä on poikkeuksellisen suuri. En kuitenkaan välitä reagoida asiaan enemmälti, koska tekijä on tarkastustilaisuudessa luvannut korjata kieli- ja lyöntivirheet lopullisiksi jääviin kirjastokappaleisiin.

Lopuksi pehmentävä näkökohta. Vanhasen tutkielman heikkoudet ovat suureksi osaksi suomalaista journalismin tutkimusta tällä hetkellä hallitsevan sinänsä ansiokkaan paradigman heikkouksia: puuttuva itsereflektio, käsitteiden määrittelemättömyys ja niiden analyysin hentous sekä tyytyminen tutkijan suorittamaan lähilukuun kuvitellen – ehkä – näin löytyvät merkitykset yleispäteviksi. Jossakin suhteessa Vanhanen jopa poikkeaa edukseen hallitsevan paradigman puitteissa työtään tekevästä tutkijoista: hän ei suoraan rakenna mistään, ei myöskään esim. realismista tai heijastusteoriasta, tekemörköä jota hän sitä tarkemmin määrittelemättä vain hutkisi.

4. Loppuarvio

Punnitessani vastakkain Vanhasen tutkielman ansioita ja puutteita olen tullut siihen tulokseen, että työn hyväksyttävyyttä ajatellen edelliset eittämättä painavat vaa’assa enemmän kuin jälkimmäiset – myös ilman niitä hyvituspisteitä joita pioneerityön tekijälle ehkä on oikein antaa. Esitän siis varauksitta tutkielman hyväksymistä opinnäytteen yhteiskuntatieteiden lisensiaatin tutkintoa varten. Arvolauseesta olen neuvotellut muiden tarkastajien kanssa ja olemme päätyneet yhteiseen ehdotukseen: *non sine laude approbatur*.

Informaationa varmaan enemmän Vanhaselle itselleen kuin tiedekuntaneuvostolle totean toivovani vakavasti että hän, kritiikin harkintansa mukaan huomioon ottaen, jatkaa kuvajournalismiin kohdistuvaa tutkimustyötään tähtäimessä väitöskirja. Koska aihe ja tekijän ote siitä on kaikkea muuta kuin kansallinen, ylin opinnäyte olisi parasta kirjoittaa englannin kielellä.

Perti Hemánus

Suhonen Vanhasesta

Yhteiskuntatieteiden kandidaatti Hannu Vanhanen esittää tiedotusopin lisensiaatintyöksi tarkoitamalleen tutkimukselle neljä tavoitetta: 1) Tarkastella kuvan ja tekstin suhteen historiallis-filosofista kehitystä viestinnässä. 2) Pohtia valokuvateoreettisesti valokuvan ja valokuvaajan suhdetta kuolemaan. 3) Selvittää empiirisesti katastrofietetiikan ideologiaa. 4) Kehittää kuvajournalismin tutkimusmenetelmiä.

Työssä on kaksi toisistaan riippumatonta perusteetmaa. Kuvan ja tekstin suhde journalistisissa ja vastaavissa esityksissä on niistä yleisempi, viestinnän muotoon painottuva teema. Kuoleman ja kuvan suhde on toinen, sisällöllisesti painottunut teema, joka on antanut nimen koko työlle. Nämä teemat leikkaavat toisensa työn alun historiallisissa ja lopun empiirisissä tarkasteluissa.

Hannu Vanhasen tutkimus on edellä esitettyjen perusteemojen tarkastelua vaihtelevista näkökulmista. Selkeä, työtä ohjaava ongelmanasettelu puuttuu. Samoin puuttuvat selkeät johtopäätökset. Kun ei esitetä kysymyksiä, ei ole myöskään vastauksia. Työ koostuu suhteellisen erillisistä sinänsä kiinnostavista jaksoista, joilla on jokin läheisempi tai etäisempi kosketus tutkimuksen teemoihin. Monilta osin jää lukijan tehtäväksi konstruoida osien väliset suhteet. Tämä kiinnostava tehtävä kuuluisi ensisijaisesti tutkijan tehtäväksi varsinkin opinnäytetyössä.

Tutkimusongelman ja sen toteutuksen hahmottoisuus on osaksi ymmärrettävissä siitä johtuvaksi, että kuvajournalismin alueella ei ole tietä valmiiksi viitoitettua tutkimusperinnettä. Sen vuoksi on perusteltua hakea uudelle tutkimus suunnalle viitekehyksiä useista eri suunnista, tiedotusopin sisältä ja sen liepeiltä. Tässä Vanhanen on mielestäni onnistunut melko hyvin.

Vanhasen suhde aihepiiriinsä on innostunut. Sama into näkyy hänen suhteessaan niihin teoreetikoihin (esim. Barthes ja Flusser), joiden teksteistä on löytynyt ideoita tutkimusaiheen käsittelyyn. Innostuksen ohella tutkijan hyveisiin kuuluva kriittisyys olisi ollut myös tarpeen esimerkiksi pohdittaessa Barthesin ajatuksia ”valokuvasta kuoleman asiamiehenä” tai Flusslerin käsityksiä ”valokuva-apparaatin intentioista”.

Tyypillinen esimerkki Hannu Vanhasen otteesta on keskiajan lopun ”kuolemantanssikuvien” tarkastelu erillisenä jaksana. Kuolemantanssikuvissa kuolema esiintyy symbolisena hahmona. Kuvat esitettiin usein sarjoina ja niihin liittyi monasti myös kuvateksti. Siis kuolemantanssikuvilla on historiallinen kytkentä tutkimuksen teemoihin. Lukijan mieleen nousee kuitenkin

kysymyksiä. Miten voi perustelematta väittää, että kuolemantanssikuvat ovat linkki keskiaikaisen ja modernin kuvataiteen välillä? Mihin tällä väitteellä pyritään, kun työssä ei muutenkaan olla esittämässä kattavaa kuvaa taidehistoriasta? Miksi ei huomiota kiinnitetä realistisempaan kuoleman kuvaamiseen ja sen historiaan myöhäiskeskiajalla?

Valokuvaa yleensä ja kuolemaa koskevaa valokuvaa erityisesti Vanhanen tarkastelee ”maagisen” ja ”ideologisen” käsitteiden avulla. Nämä valokuvateoreettiset tarkastelut ovat mielenkiintoisia ja tutkimusteeman kannalta tärkeitä, mutta ovat jääneet kesken. Osa kiinnostavuudesta johtuu valitettavasti siitä, että tekijä on jättänyt lukijan tehtäväksi pitää kirjaa kummankin peruskäsitteen erilaisista esitetyistä merkityksistä ja yrittää konstruoida tutkimuksen kannalta keskeinen merkitys. Sekä magiaa että ideologiaa tarkastellaan sellaisten – sinänsä mielekkäiden – lähteiden valossa, joissa näiden peruskäsitteiden merkitykset vaihtelevat. Äärimmillään näyttää siltä, että maaginen tarkoittaaakin samaa kuin ideologinen.

Tutkimuksen empiirisessä osassa Hannu Vanhanen analysoi katastrofia esittävää kuvajournalismia: kuvia, tekstiä ja taittoa. Nämä kaksi toisiaan muistuttavaa katastrofia olivat ilmalaiva Hindenburgin ja avaruussukulla Challengerin räjähdykset. Lehtijuttuja materiaaliina käyttäen Vanhanen purkaa esille modernin kuvajournalismin keinoja ja juttujen taustalla olevaa ideologiaa, jotka yhdessä estetisoivat järkyttävän katastrofin.

Analyyssissään Vanhanen selvittää kuvien sisällöllistä ja määrällistä suhdetta tekstiin ja otsikoihin. Mielenkiintoinen – vaikkakin suppean aineiston pohjalta tehty – on huomio, että tarkasteltujen katastrofiuutisten pinnan käyttö jakautuu samassa suhteessa kuvien, tekstin ja otsikoiden kesken kuin ideaalimainoksessa.

Katastrofiuutisten analyysissä Vanhanen on vahvimillaan. Challengerin räjähdys julkinen esittäminen olikin alkusysäyksenä koko tutkimukselle. Epäilemättä voidaan osittain yhtyä hänen johtopäätökseensä siitä, että estetisoitunut katastrofijournalismi luo uudenlaista kuvaa kuolemasta. Tuo kuva ei järkytä, vaan luo mielihyvää ja ohjaa näkemään katastrofit viihteellisinä spektakkeleina.

Tuo johtopäätös – ja työn lähtökohta – olisi kuitenkin kaivannut pohtimista myös toisesta näkökulmasta. Challengerin ja Hindenburgin räjähdykset olivat molemmat myös erityisen visuaalisia spektakkeleita eivätkä pelkästään kuolemaa aiheuttaneita katastrofeja. Jos Hindenburg olisi räjähtänyt Atlantin yllä tai Challenger muutama minuuttia myöhemmin, ei niistä olisi tullut visuaalista viihdettä.

Vanhanen on tehnyt kiinnostavasta aiheesta ainakin suomalaisen tiedotusopin mitassa urauurtavaa tutkimusta. Mutta kuten edellä on todettu työ jää monelta osin keskeneräiseksi.

Punnittuani YTK Hannu Vanhasen lisensiaatintyöksi tarkoittaman tutkimuksen ”Kuoleman kuvat” puutteita ja ansioita päädyn esittämään sen *hyväksymistä* opintosuorituksena yhteiskuntatieteiden lisensiaatin tutkintoa varten. Käsitteeni mukaan lisensiaatintutkimus ylittää niukasti arvolauseeseen *non sine laude approbatur*.

Perti Suhonen

Lintonen Vanhasesta

Lausuntonani YTK Hannu Vanhasen lisensiaatintutkimuksesta Kuoleman kuvat (151 s.) esitän kunnioittavasti seuraavaa.

Vanhanen on valinnut tutkimuskohteekseen valokuvan, joka käsittelee kuolemaa tai kuolemaan johtaneita katastrofionnettomuuksia. Hänen tutkimuksensa on Suomessa ensimmäinen lisensiaatintutkimus tältä alueelta. Valokuvatutkimuksen niukkuus, tutkimustradition puuttuminen sekä kansainvälisenkin tutkimuksen vähäisyys ja epätasaisuus selittävät osaltaan työn monia puutteita. Ennen kaikkea työstä on nähtävissä se eristyisyys, jossa tekijä on tutkimustaan tehnyt. Vaikka valokuvatutkimukselle on vaikea löytää ohjausta, olisi jonkinlainen keskustelu valokuva-alan eri asiantuntijoiden kanssa ollut hyväksi. Valokuvatutkimuksen kentän hajanaisuus toisaalta vaikeuttaa tämän keskustelun käymistä: käsitteet ja metodit saattavat olla epätarkkoja ja niiden käyttö vaihtelevaa. Lisäksi näyttää siltä, että työn valmistamisvaiheessa käyty keskustelu on muutenkin ollut vähäistä, koska lopulliseen tutkimukseen on jäänyt useita niin ilmiselviä puutteita. Lukija ei voi välttyä havaitsemasta sitä kiirettä, jolla työ on koottu ja joka myös selittänee runsaat huolimattomuus- ja kirjoitusvirheet.

Johdanto-osassa (s. 3-5) tekijä esittelee tutkimusongelmansa seuraavasti: tutkia valokuvan teoreettisen pohdinnan ohella kuvan ja kuva – sana -suhteen kehitystä kuolemankuvissa. ”Kuinka yksittäiset kuvat ja kuva – sana -kombinaation esimuodot ovat historiallisesti kehittyneet nykyiseksi journalistiseksi viestintäkäytännök-

si.” (s. 4) Pääpainon tekijä ilmoittaa olevan 1900-luvun sanoma- ja aikakauslehdistön kuolemankuvien käyttötavan analyysissä. Jatkoksa tekijä laajentaa tutkimuskohdettaan: ”pääatarkoitukseni on esittää alustava yleiskatsaus ja määrittely ... kuvajournalismista, jossa kuva ja sana leikkaavat ... Mikä on kuvajournalismin ilmaisukieli, mitä filosofisia ja praktisia kytkentöjä on tästä kahden 'kielen' synteisistä ja törmäämisestä mahdollista löytää. Mihin kohtaan kuvajournalismissa kuolema kohdentuu ja miksi se 'ideologisoituu' speaktaakkeleiksi tietyissä tapauksissa.” (s. 5) Toisaalta tutkimuksen abstraktissa tekijä esittelee tutkimustavoitteensa jäsennellymin ja jättäen pois kuvajournalismin yleiskatsauksen ja määrittelyn: ”1) tarkastella kuvan ja tekstin (sanan) suhteen historiallis-filosofista kehitystä viestinnässä, 2) pohtia valokuvateoreettisesti valokuvan ja valokuvaajan suhdetta kuolemaan, 3) selvittää empiirisessä analyysissä katastrofietetiikan ideologiaa eli sitä, kuinka kuoleman kuvat representoivat kuvajournalismissa.” (abstrakti, s. 1)

Tutkimuksen tavoitteiden sekavuus näyttää syntyneen osaksi siitä, että niihin on liitetty kuvajournalismin määrittely ja yleiskatsaus, vaikka kyseessä on lähinnä erään tutkimuksessa käytetyn käsitteen määrittely. Jos lähtökohtana pidetään abstraktin sanamuotoa, tutkimustavoitteet ovat valokuvatutkimuksen kannalta kiinnostavat. Kuoleman tematiikan käsittely on perusteltua, koska valokuvan konkreettinen keskustelu sivuaa usein valokuvan ja kuoleman suhdetta.

Ensimmäisessä luvussa Metodologisia kulmakiviä ja mustia aukkoja (ss. 5-11) tekijä esittelee tutkimuksensa metodologisia kysymyksiä sekä tutkimuksen etenemistä, referoi käytyä keskustelua valokuvan ja kuoleman suhteesta ja kuvajournalismin kehityksestä. Teksti sisältää myös joitakin kirjoittajan omia perustelemattomia väittämiä, esim. ”Kuvajournalismissa kuolema latistuu ja viihteellistyy ...” (s. 6), ”Massalevikkiseksi kuvajournalistiseksi kuoleman valokuvaksi muuttuessaan valokuvan ja kuoleman suhde muuttuu. Kuolema tulee arkipäiväiseksi, kesytetyksi. Yhä toistuvana kuvana kuolema latistuu, siitä tulee esteettisesti tuotettua journalistista kuvaa ...” (s. 6) Nämä väitteet esitetään ennen varsinaisen tutkimustyön alkamista. Ne eivät ole hypoteeseja, vaikka tutkimuksen tekijälle nämä näyttävät toimineen hypoteesin kaltaisina oletuksina. Jo tässä vaiheessa luki ja toteaa, ettei tämän tutkimustyön ominaisuuksiin kuulu pyrkimys tieteellisesti eksaktiin kielenkäyttöön, enemmänkin kyse on esseenomaisesta kirjoittamisesta. Käsitteiden määrittely puuttuu usein, väliin lipsahtelee puhekielen ilmaisu.

Suoraavassa luvussa Kuvan ja tekstin historiallis-filo-

sofinen kehitys (ss. 11-28) luodaan ensin kapea-alainen yleiskatsaus visuaalisen viestinnän tiedotustutkimukseen. Tietäen, että tekijä on viettänyt vuoden Yhdysvalloissa perehtyäkseen alueeseen, kummastelee jaksion niukkuutta. Katsaus kuvallis-sanallisen viestinnän historiaan on lähinnä referaatti Muller-Brockmannin teoksesta. Keskiäikaisten kuolemantanssikuvien esittelyn ohella odottaisi edes viitteitä muihin kuvataiteen kuolemankuviin, joita löytyy runsaasti ja jotka myös varmasti ovat olleet vaikuttamassa valokuvan kuolemankuvien ikonologiaan. Kohta 3.4. Valokuva aloittaa mekaanisen kuvan aikakauden vaikuttaa aiheetta erotetulta kahden kappaleen tekstiosuudelta, joka voitaisiin liittää kohtaan 3.1. Luvun lopettaa katsaus Vilém Flusserin teoriaan kuvan ja sanan suhteesta. Flusserin esittely on tervetullut, koska hänen teoriaansa tunnetaan Suomessa vielä huonosti.

Kohta 4 Valokuvan maagisuudesta ja realismisuudesta (ss. 28-36) kokooa hyvin yhteen keskustelun, jota on käyty aiheesta. Ei ole tekijän vika, jos keskustelussa käytetyt käsitteet ovat paikoin olleet epäselviä. Lähteinä on käytetty tärkeimpiä Suomessa tunnettuja aiheita käsitteleviä tekstejä. Samoin kohta 5 Valokuva ja kuolema (ss. 36-51) osoittaa tekijän perehtyneisyyttä aiheeseen. Lipsahduksena voidaan pitää väitettä, jonka mukaan Barthes löytäisi punctumin erityisesti 'taidevalokuvista'. (s. 40) Tosiasiassa kyse on siitä, että punctum löytyy Barthesin mukaan kaikenlaisista kuvista, usein epätodennäköisemmin ns. 'taidevalokuvasta'. Täsmennystä kaipaa erityisesti esteettinen-sanon käyttö: esteettinen kuva on käsitteenä moniselitteinen. Tekijä tarkoittanee sillä toisaalla käyttämäänsä termiä piktorialistinen kuva.

Kohdassa 6 Valokuvaaja, apparaatti ja instituutiot (ss. 51-67) tarkastellaan valokuvaa Flusserin apparaattiteorian kautta ja etsitään vastausta kysymykseen, onko valokuvaaja tekijä vai funktionaari. Teksti tuo uusia näkemyksiä suomalaisen keskusteluun. Kohta 7 Valokuvajournalismin lyhyt historia (ss. 67-88) olisi tekstin etenemisen kannalta paremmassa paikassa heti kohdan 3 jälkeen. Nyt aivan kuin palataan jälleen perusasioihin, vaikka ollaan jo käyty teoreettista keskustelua ja edetty pitemmälle. Näkökulmana ovat kysymykset siitä, kuinka yhdysvaltalainen ja eurooppalainen kuvajournalismi ovat vaikuttaneet toisiinsa ja kuinka kuvajournalistiset työtavat ovat kehittyneet. Lähteisiin olisi voitu lisätä muutamia asiaa käsitteleviä uudempia teoksia. Käsitteet vaikuttavat paikoin epäselviltä. Tarkennusta odottaisi erityisesti seuraavien käsitteiden kohdalle: klassinen kuvajournalismin estetiikka (s. 75), piktorialistisen maa-lauksellinen (toistoa) (s. 75), klassisen diagonaalinen, moderni, suora valokuva, epäsovinnainen kuvaustyyl.

Kohta 8 Kuvajournalismin ilmaisutasot (ss. 88-97) hahmottelee kuvajournalistisen työprosessin konventionaaliset tyypit eri välineissä ja pohtii kuvan ja tekstin suhdetta kuvajournalismissa. Kohta 9 Visuaalisesta ideologiasta (ss. 97-102) referoi lähinnä Stuart Hallin näkemyksiä.

Kohdassa 10 Katastrofiestetiikasta (ss. 102-139) on tutkimuksen empiirinen osa. Tekijä on valinnut aineistokseen katastrofiuutiset: Ilmalaiva Hindenburgin ja avaruussukkula Challengerin räjähdysten. Empiirisen aineiston rajoittaminen kuolemankuvista juuri näihin erikoistapauksiin on koko tutkimuksen suurin puute. Teoriaosuus on laadittu kuoleman-, ei katastrofikuvan käsittelyn perustaksi. Ristiriita on ensimmäisen kerran esillä jo tutkimustavoitteissa: empiirinen analyysi katastrofiestetiikan ideologiasta ei vastaa kysymykseen, kuinka kuoleman kuvat representoituvat kuvajournalismissa, se kertoo vain katastrofikuvista. Analyysia tekijä kutsuu ikonosentrisiksi kuva-analyysiksi, mikä on outo nimike kuva-analyysille: analyysimetodia ei tarkemmin selvitetä lukuunottamatta toteamusta tutkijan toimimisesta lähilukijana. Jos ohitetaan empiirisen aineiston epäedustavuus, analyysi on erityisesti Challengerin aineiston kohdalla paikoin kiinnostavaa luettavaa. Jälleen käsitteitä käytetään selvittämättä tarkemmin, mitä niillä tarkoitetaan: hallitun, asiallisen dramaattinen, asiallisen tyylikäs jne. Kirjoitustyyli on enemmänkin kriitikon kuin tutkijan.

Viimeinen kohta 11 Jälkipuhe -dejä vu (ss. 136-140) toimii eräänlaisena tutkimustulosten esittelynä. Kuitenkin vasta siellä ensimmäisen kerran esitellään lukijalle tutkimuksen hypoteesi: "valokuvajournalismi on se julkisuuden sfääri, jossa kuolema näyttäytyy ja saattaa estetisoidua kosmeettiseksi." (s. 136) Tekijän mukaan tutkimustulos on, että kuolemasta kertoessaan kuvajournalistit käyttävät piktorialistisen kuvajournalismin tyylikeinoja. Tätä johtopäätöstä ei kuitenkaan voida vetää tutkimuksen empiirisen aineiston perusteella (kts. edellinen kappale ja kysymys aineiston edustavuudesta). Enemmänkin empiirisen aineiston analyysi liittyy loppuosan pohdintoihin mediatapahtuman luonteen muutoksesta.

Lähteet on merkitty asianmukaisesti. Tosin en tunne laitoksen tapaa; yhdistetäänkö kaikki lähteet aina näin samaan nippuun (painetut, painamattomat).

Edellä kirjoitetun perusteella voin sanoa hyväksyväni Vanhasen lisensiaatintutkimuksen, kun siihen on tehty esittämäni korjaukset. Monien puutteiden voi katsoa johtuvan työn pioneeriluonteesta, mutta sama syy ei selitä työn osittaista huolimattomuutta ja epätäsmällisyyttä. Keskusteltuani muiden tarkastajien kanssa olen

päätenyt ehdottamaan kahdesta harkitsemastani arvosanasta korkeampaa, *non sine laude approbaturia*.

Kati Lintonen

Hamelink Kivikurusta

Toimin Helsingin yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan määräämänä vastaväittäjänä valt.lis. Ullamaija Kivikurun väitöstilaisuudessa 21.6.1990. Esitän lausuntonani Kivikurun väitöskirjatyöstä "Tinned Novelties or Creative Culture? A Study on the Role of Mass Communication in Peripheral Nations" kunnioittavasti seuraavaa.

Kivikurun väitöskirjatyö täyttää akateemisen opinäytetyön keskeisimmät vaatimukset. Se nostaa esiin olennaisia puutteita ja aukkoja yhteiskunnallisia ilmiöitä koskevassa tietoisuudessamme, muotoilee näistä tieteellisiä ongelmia, ja pureutuu näihin ongelmiin sekä käsitteellisellä että empiirisellä tasolla.

Kansainvälisen viestinnän alueella tehty tutkimustyö on monelta osin vielä keskeneräistä, ja sitä luonnehtii tietynlainen hajanaisuus ja lyhytjännitteisyys. Analyysit ovat perustuneet puutteellisiin teoreettisiin näkökulmiin ja malleihin. Koska tutkimukselta on puuttunut ja puuttuu edelleen yhtenäinen teoreettinen viitekehys, se on ottanut lähtökohdakseen joko joukkotiedotusteorioita (joista useimmat perustuvat vanhentuneisiin psykologisiin tai sosiologisiin kategorioihin), kansainvälisiä suhteita koskevia teorioita (ja näistäkin yleensä realistisen koulukunnan kapea-alaisia teorioita) tai imperialismi/riippuvuus -teorioita (jotka tavallisesti rajoittuvat mekanismien siirtoon). Rakenteita, sisältöjä ja vaikutuksia yhdistävää teoreettista viitekehystä ei olla onnistuttu luomaan, ja käsitteiden operationalisointi on monelta osin kyseenalaista.

Tätä taustaa vasten valt.lis. Kivikurun tutkimus on merkittäväällä tavalla edesauttanut kansainvälisen viestinnän tutkimusta ja sen ilmiöiden ymmärtämistä. Työssä on toki myös monia heikkouksia, joista jo keskusteltiin perusteellisesti väitöstilaisuudessa. Kivikuru ei kuitenkaan kyennyt tyydyttävästi perustelevaan eräitä työnsä keskeisiä kohtia, joihin haluankin tässä palata:

1. Kivikuru kehittää väitöskirjassaan teoreettista